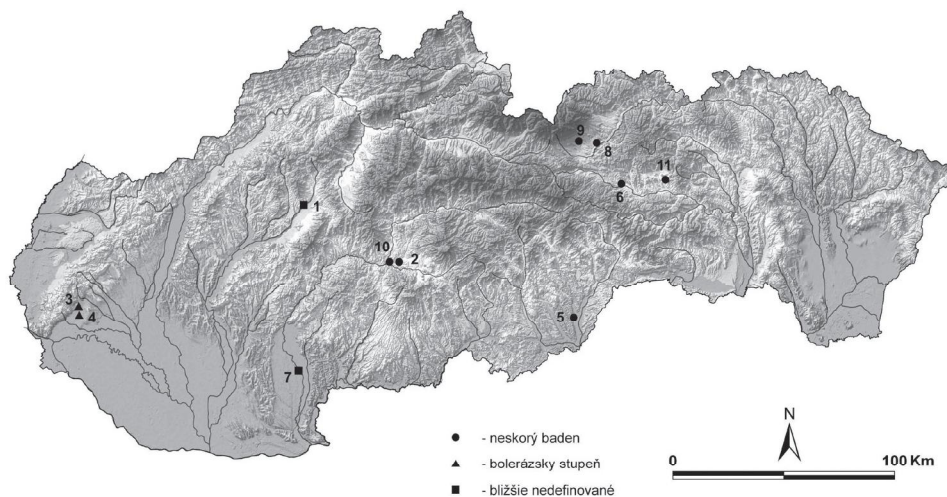

ZVIERACIA PLASTIKA BADENSKEJ KULTÚRY ZO STRÁNSKEJ

GABRIEL NEVIZÁNSKY

Keywords: Slovakia, Settlement, Baden Culture, Clay animal sculpture

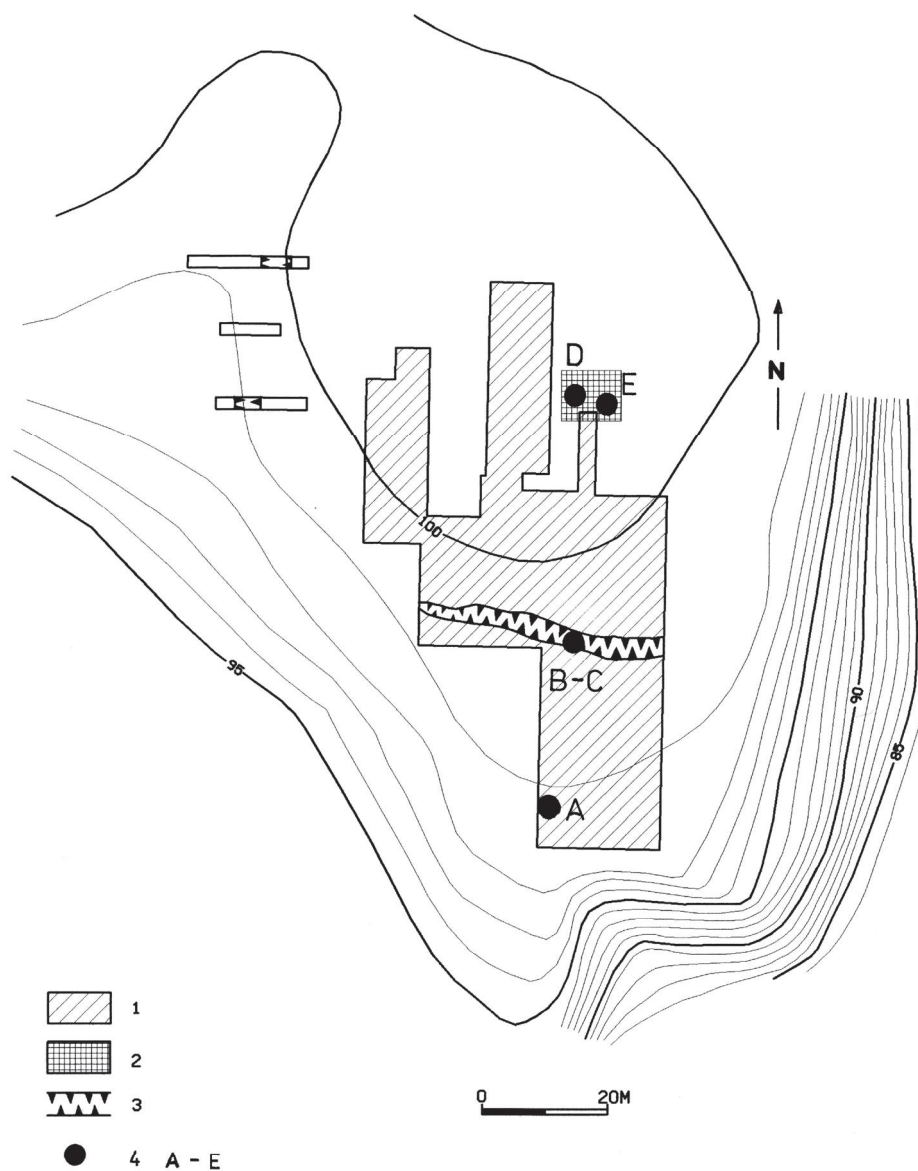
Medzi kultové predmety ľudu badenskej kultúry okrem plochých a plných ženských plastík, gynekomorfných nádob, antropomorfných urien a masky, modelov vozov, miniatúrnych hlinených sekier zaujímajú svojrázne miesto aj drobné hlinené často dekoratívne a umelecky cenné zvieracie sošky, ktorým sa však doposiaľ v odbornej literatúre nevenovala primeraná pozornosť. O ich funkcii v každodennom živote súdobej spoločnosti zatiaľ nie sú k dispozícii exaktné pozorovania. Názor, že symbolizovali totemové zviera – mýtického predka archaického spoločenstva, je nepravdepodobný, pretože imitovali zväčša tie druhy fauny, ktoré bežne aj konzumovali. Pravdepodobnejší je názor, že slúžili ako figurálne symboly (náhrady) náboženských kultov, pri ktorých počas skupinových obradov boli obetované aj skutočné zvieratá. O ich existencii nás informujú dnes už početné nálezy často rituálne uložených zvieracích kostier, resp. ich častí najmä v sídliskových jamách, zriedkavejšie v hrobch badenskej kultúry (Struhár 2001; Horváth 2004, 70; 2006, 101). Drobná z hlíny modelovaná zvieracia plastika, niekedy aj dutá, resp. zoomorfné nádoby sa objavujú už v starom neolite na rozľahlom území od Blízke-

Obr. 1 Mapa s nálezmi zvieracej plastiky badenskej kultúry na Slovensku.

1 Bojnice; 2 Lieskovec; 3 Pezinok; 4 Slovenský Grob; 5 Stránska; 6 Smižany; 7 Šarovce; 8 Veľká Lomnica; 9 Vysoké Tatry- Pod lesom; 10 Zvolen; 11 Žehra

ho východu cez Anatóliu a Balkán po severnú Európu (Makkay 1959; Podborský 1982; Becker 2007). Idea modelovania zvierat je veľmi archaická a jeho masové rozšírenie nepochybne súvisí s genézou roľnícko - dobytkárskeho ekonomického modelu. V súlade s rastom podielu dobytkárstva v hospodárskej činnosti eneolitických populácií prirodzene dochádza v sledovanom období aj k častejšiemu spodobovaniu domestikovaných zvierat.

Obr. 2. Stránska, okr. Rimavská Sobota. Vrstevnicový plán výšinného eneolitického sídliska.
 Legenda: 1 – plocha skúmaná v rokoch 1986 – 1988; 2 – zisťovací výskum v roku 1980; 3 – priekopa;
 4 A-E – miesto nálezu zvieracej plastiky

Počas viacročného systematického výskumu výšinného opevneného sídliska badenskej kultúry v Stránskej (okr. Rimavská Sobota), poloha Mogyorós sme na viacerých miestach skúmanej plochy našli dovedna päť zvieracích plastík. Prvé dva exempláre sa našli na ploche, ktorú v roku 1980 skúmal István B. Kovács, pričom jedna z nich bola vo výplni objektu 1/80 – odvodňovací kanál a druhá sa zistila v ornici. Zvyšné sošky, ktoré sme objavili počas výskumných sezón v rokoch 1986 – 1987, pochádzajú z priekopy – objekt 5 a zo sídliskovej vrstvy. V priekope na úseku sektorov C 6-7, v hĺbke 40–60 cm sa odkryli dva exempláre, tretí kus pochádza z 2.vrstvy v sektore D2 (obr. 2).

STRÁNSKA (okr. Rimavská Sobota)

Nálezy zvieracej plastiky počas zisťovacieho výskumu Istvána B. Kovácsa (1985, 239)

1. *Miniaturna hlinená plastika prasata, prípadne psa tehlovhnedej, miestami sivohnedej farby, pravé ucho odlomené, ľavá zadná noha mierne poškodená, pri papuli prevrtnaná. Vyhotovená z plaveného materiálu, ktorý obsahuje zrnká piesku. Rozmery: dĺžka 4,7 cm; max. výška 3,3 cm; hrúbka pri zadnej časti 2,4 cm (tab. 1: 5–5c). Nestratifikovaný nález, nájdený v hornej vrstve humusu.*
2. *Mierne poškodená, pri papuli prevrtnaná hlinená plastika čiernej farby s vyhladeným povrchom, pravá časť hlavičky a predná pravá noha odlomená. Rozmery: dĺžka 3,7 cm; výška 2,5 cm; šírka 1,7 cm (tab. 1: 3–3b). Predmet nájdený vo výplni objektu 1/80.*

Zvieracia plastika objavená počas výskumných sezón v rokoch 1986 – 1987

3. *Plastika psa /ovce hnedej farby so sivočiernym flakom, so spadnutým chvostom. Pravé ucho a pravá zadná noha mierne poškodená. Rozmery: dĺžka 3,4 cm; výška 2,7 cm; šírka 1,6 cm (tab. 1: 2–2b). Predmet nájdený v priekope – objekt 5, v sektore C 6-7.*
4. *Plastika býka (rohatého dobytky) hnedej farby. Rohy a takmer všetky nohy sú viac-menej poškodené. Rozmery: dĺžka 4,5 cm; výška 3,3 cm; max. šírka 2,3 cm (tab. 1: 4–4b). Nález pochádza z úseku priekopy v sektoroch C 6-7.*
5. *Plastika barana/ovce hnedej farby. Konce nôh a rohov sú odlomené. Rozmery: dĺžka 3,1 cm; výška 2 cm; šírka 1,8 cm (tab. 1: 1–1b). Soška nájdená v sídliskovej vrstve v sektore D 2.*

Pre sledovanú zvieraciu plastiku v Stránskej je charakteristická nadštandardná kvalita vypálenia. Pri jej modelovaní sa uplatňovala maximálna zručnosť a talent tvorcu. Aplikácia znakov zvieracieho tela na sledovanej plastike dosahuje rôzne miery realizmu. Obličaj zvierat má naznačené ústa, oči a rohy, ktoré sú však niekedy odlomené. Pri základnom zoologickom určení stvárnených zvierat sme sa opierali o odbornú pomoc osteologičky AÚ SAV Zory Miklíkovej, ktorá pri posúdení vychádzala v prvom rade z anatomických detailov. Zaujímavé je, že v Stránskej, zoomorfné plastiky zostali celé, užívaním síce boli mierne poškodené, ale ich zámerné rozbíjanie na rozdiel od iných nálezísk, sme nezaznamenali ani v jedinom prípade. Pri papuli prevrtnaná soška č. 2 (tab. 1: 5) bola zrejme navlieknutá na šnúru a mohla plniť aj funkciu amuletu.

Opis sprievodných keramických fragmentov, resp. nádob

V severovýchodnej časti odkrytej plochy bola počas zisťovacieho výskumu I. B. Kovácsa v roku 1980 vytýčená sonda o rozmeroch 26 x 2 m, orientovaná v smere S–J. Po odstránení

30 cm hrubej ornice sa rysoval v dĺžke celej sondy plytký (odvodňovací ?) žlab široký asi 80 až 120 cm, hlboký 40–80 cm, ktorého výplň sivočiernej farby obsahovala okrem keramiky aj zvieracie kosti, drvidlá a zvieraciu plastiku č. 2.

1. Neúplná lyžica s hnedým povlakom a s odlomenou rúčkou vyhotovená z jemne plaveného materiálu. Vnútorňa strana sivočierna (tab. 2: 1).
2. Sivočierna šálka s odlomeným uchom zdobená plytkými zvislými kanelúrami. Rozmery: \varnothing ústia 6,7 cm; \varnothing vydutia 8,4 cm; výška 4,6 cm; šírka ucha 2,2 cm (tab. 2: 2).
3. Malá polgulovitá hnedá miska s nerovným povrchom. Rozmery: \varnothing ústia 4,9–5,3 cm; výška 2,3 cm (tab. 2: 3).
4. Fragment miniatúrneho profilovaného sekeromlatu sivej až sivohnedej farby, vyhotovený z plavenej hliny. Zachovaná dĺžka 6 cm (tab. 2: 4).
5. Okrajový črep z hrnca, zdobený pod ústím nízkou, šikmo presekávanou lištou. Vonkajšia strana pokrytá sivohnedým povlakom so stopami slamovania, materiál hrubý, zrnitý (tab. 2: 5).
6. Črep z tela nádoby so sivohnedým povlakom zdobený dvoma radmi vodorovných jamiek, ktoré sú pospájané šikmými a zvislými ostro rytými, plytkými líniami. Vnútorňa strana a lom sivočierny (tab. 2:6).
7. Tenkostenný sivočierny, miestami sivohnedý črep z misy so šikmo presekávaným okrajom. Stena pod okrajom zdobená vodorovným radom nepravidelných vpichov a na vydutí radom zvislých krátkych vpichov. Vnútorňa strana starostlivo vyhladená, vonkajší povrch je drsnejší (tab. 2: 7).
8. Okraj hlbkej misy s tunelovým, v hornej časti viacnásobne presekávaným uchom. Stena po oboch stranách ucha zdobená šikmým radom hlbokých jamiek. Lom a farba hnedá; šírka ucha 3,5 cm (tab.2: 8).
9. Sivočierny okrajový črep misy s tunelovým uchom; šírka 3,1 cm. Telo zdobené zvislým radom jamiek (tab.3: 1).
10. Okrajový črep sivočiernej farby z hrnca, s odtlačkami prstov prerušovanou nízkou plastickou lištou. Vonku pokrytý hnedým metličkou zdobeným povlakom. Vnútorňa sivočierna strana starostlivo vyhladená (tab. 3: 2).
11. Sivé široké, poškodené a zvislo viacnásobne prežliabnuté ucho z okraja väčšej zásobnice (tab. 3: 3).
12. Plochý, nezdobený, oválny gombík delenej misy sivočiernej farby; \varnothing 5,3 – 4, 4 cm. Telo misy zdobené zväzkami plytkých ostrých rytých línii (tab. 3: 4).
13. Polovica plochého hlineného praslena, prípadne kolieska sivočiernej farby, miestami s presekávaným okrajom (tab. 3: 5).
14. Okraj hrncovitej nádoby so sivohnedým povlakom zdobený slamovaním, pod ústím nádoby je opatrený krátkou, (šírka 4, 9 cm), prežliabnutou nízkou plastickou lištou (tab. 3: 6).

Výber sprievodných archeologických nálezov zvieracích plastík č. 3 a 4, ktoré sa našli spolu vo výplni priekopy – objekt 5, v sektoroch C 6-7

Poškodené dláto zo zelenkastej bridlice s obojstranne obrúseným ostrím. V. 8,5 cm; rozmery tyla 2,9 x 1,9 cm; š. ostria 2,2 cm (tab. 4: 1).

Ucho z misy, 3,5 cm široké, sivočiernej farby. V hornej okrajovej časti gombíkovité, resp. trňovité ukončenie (tab. 4: 2).

Sploštené andezitové drvidlo o \varnothing 5,4 cm; v. 4,5 cm (tab. 4: 3).

Dvojkónické andezitové drvidlo o \varnothing 6,6 – 6,8 cm; v. 3,4 – 3,6 cm (tab. 4: 4).

Zahrotené dno črpáka sivočiernej farby. Vonkajší čierny povlak je vyhladený (tab. 4: 5).

Hnedá, miestami sivočierna polgulovitá šálka s nízkym hrdlom a vysoko nad okraj vyťahnutým poškodeným pásikovým uchom a s nevýrazným dnom; \varnothing ú. 7,4 cm; v. 4,4 cm; š. ucha 2,5–2,4 cm (tab. 4: 6).

Sivočierny črep z vydutia hrncovitej nádoby zdobený hustými do štvoruholníka usporiadanými

drobnými jamkami. Vonkajší povrch drsný, neupravený (tab. 4: 7).

Sivočierny okrajový črep z hlbkej misy, z hornej časti tunelového ucha vyrastajú dva gombíky o Ø 4,3 – 4,4 cm a trňovitý výčnelok. Vnútorňa strana vyhladená, š. ucha 4,4 cm (tab. 4: 8).

Sivočierny črep z vydutia s párikovým uchom 3,5 cm širokým. Telo zdobené radmi zvislých jamiek (tab. 4: 9).

Tenkostenný, kvalitne vypálený červenohnedý črep s čiernym povlakom, zdobený odtlačkom šnúry (tab. 5: 1).

Tenkostenný sivohnedý, kvalitne vypálený črep so sivočiernym povlakom a s kolkovanou výzdobou (tab. 5: 2).

Fragment sivočiernej misky s dutou valcovitou nôžkou. Vnútorňa strana misky pokrytá povlakom sivohnedej farby. Výška nôžky 3,8 cm; Ø. 2,6 cm (tab. 5: 3).

Polovička miniatúrneho hlineného sekeromlatu s tehlovočerneným povlakom, zlomený pri otvore. Povrch zdobený cik-cakmi a krátkymi líniami. Zachovaná dĺžka 5,8 cm; max. šírka 2,7 x 2,7 cm (tab. 5: 4–4c).

Párikové ucho sivočiernej farby, v hornej časti gombíkovitými výčnelkami (tab. 5: 5).

Čepel z čokoládovohnedej rádiolaritu; dĺžka 3,7 cm (tab. 5: 6).

Sivočierny črep so zvisle prevrtaným uchom, zdobený zvislými plytkými kanelúrami; šírka ucha 1,6 cm (tab. 5: 7).

Čierny okrajový črep z misy zdobený jamkami usporiadanými do vodorovných radov (tab. 5: 8).

Čepel s bulbosom čokoládovohnedej farby vyhotovená z rádiolaritu; dĺžka 3,9 cm (tab. 5: 9).

Sivočierne párikové ucho z ústia misy s gombíkovitými výčnelkami, po okrajoch zdobené radom jamiek (tab. 5: 10).

Sivohnedý črep s plastickou lištou podkovovitého tvaru s pretláčaným okrajom, na vnútornej strane vrstva hnedého povlaku (tab. 6: 1).

Hnedá šálka s torzovitým párikovým uchom hnedej farby so zvislými slabo viditeľnými kanelúrami; Ø ústia 7,9 cm; Ø vydutia 8,9 cm; výška 4,7 cm; šírka ucha 2 cm (tab. 6: 2).

Sivočierny črpák s obojstrannou vrstvou sivého povlaku, s hrotitým dnom a poškodeným párikovým uchom, ktoré prečnieva vysoko nad okraj; výška 7,4 cm; ø ústia 6,8 cm (tab. 6: 3).

Sivočierny fragment kónického praslena; výška 2,5 cm (tab. 6: 4).

Sivý, miestami čierny, resp. sivohnedý črpák s hrotitým dnom a odlomeným párikovým uchom; Ø ústia 7,4 cm; výška 7,8 cm, šírka ucha 1,9 cm (tab. 6: 5).

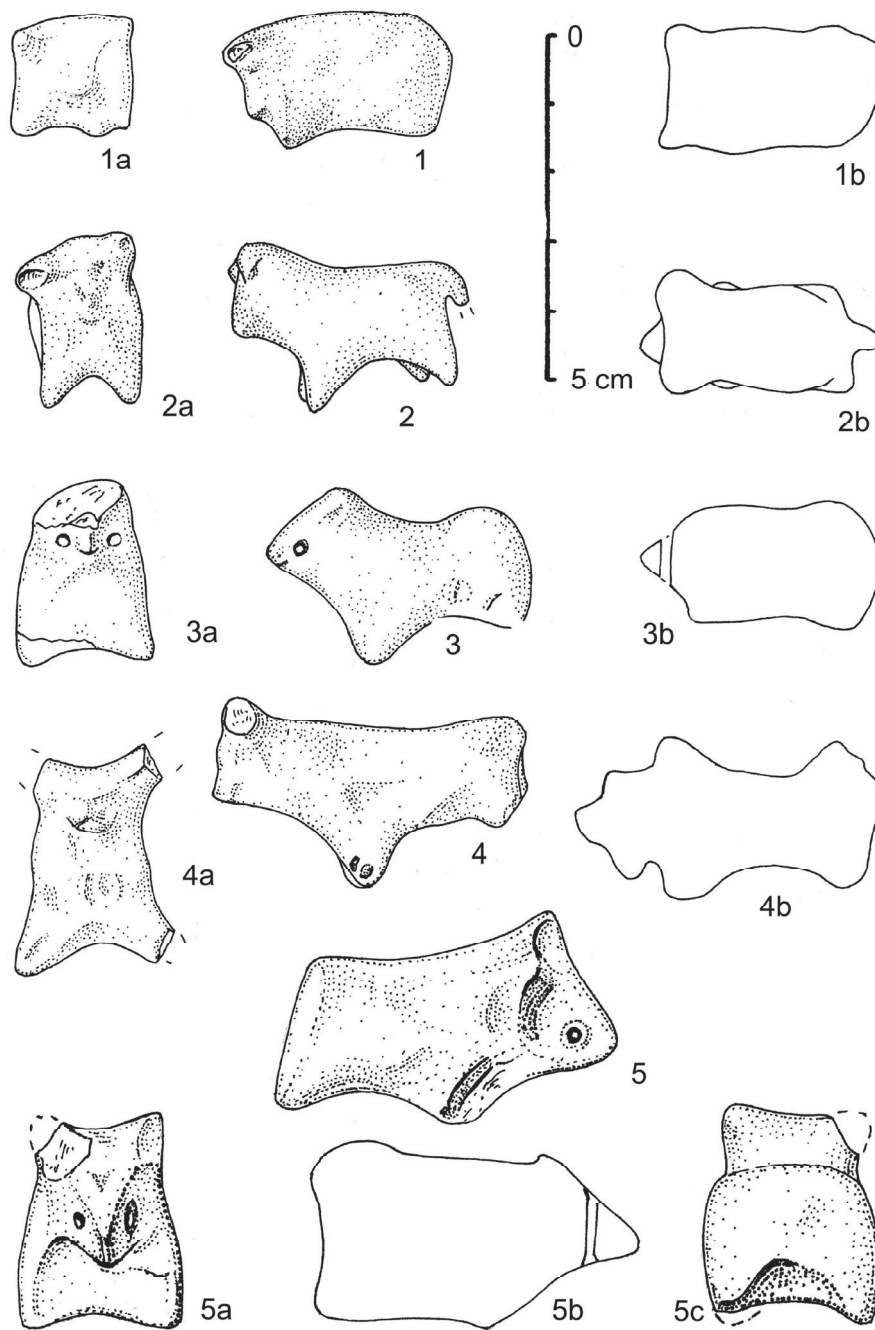
Sivohnedý črpák s hrotitým dnom a s odlomeným párikovým uchom; Ø ústia 7,4 cm; výška 8,1 cm (tab. 6: 6).

Plochá kamenná sekerka s obojstranne obrúseným ostrím; výška 5,8 cm; šírka ostria 3,8 cm; tyl 1,6 x 2,7 cm (tab. 6: 7).

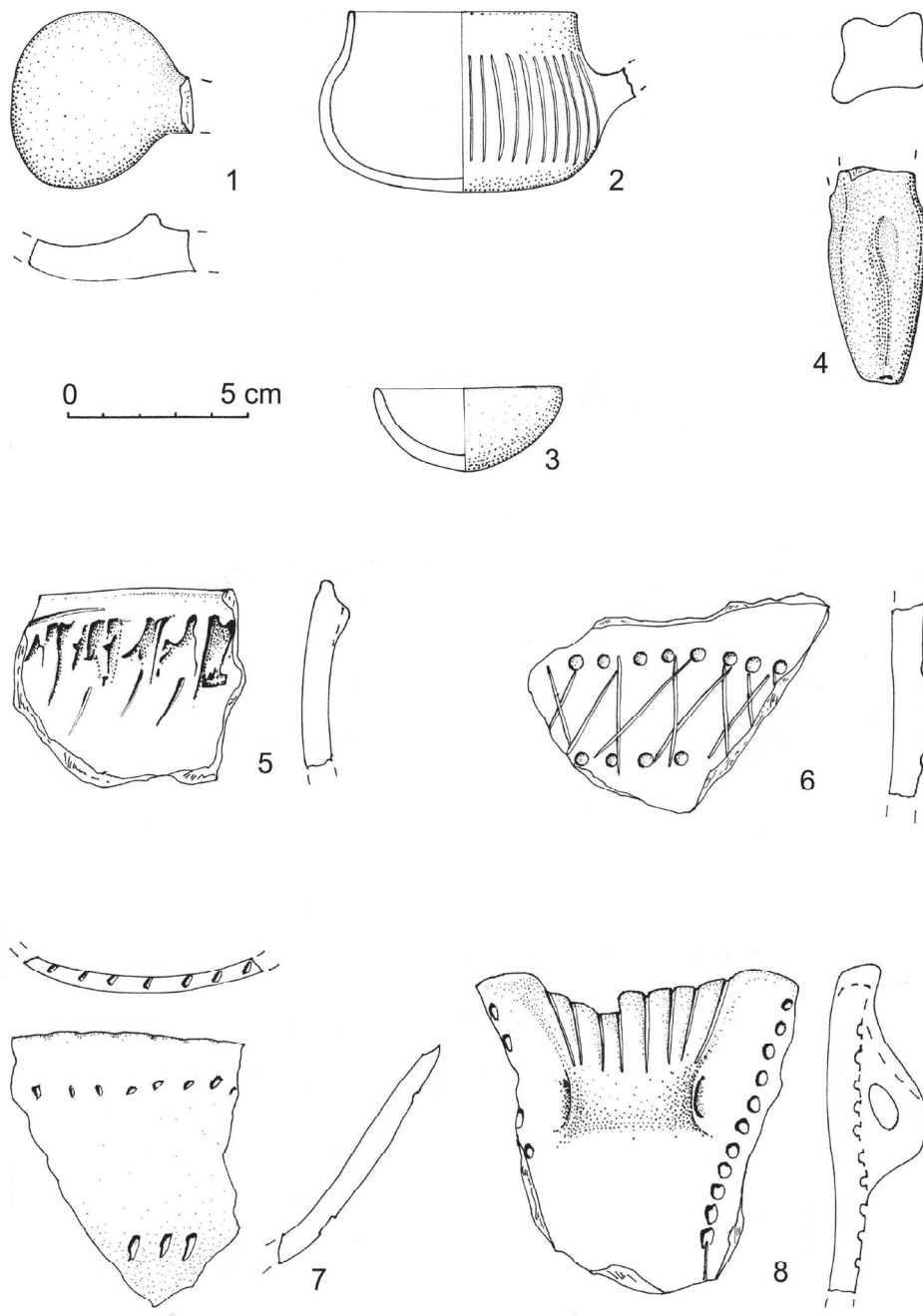
Hnedý črpák s hrotitým dnom a s odlomeným párikovým uchom, vonkajší povrch zdobený málo výrazným slamovaním; Ø ústia 6,6 cm; výška 9 cm (tab. 6: 8 cm).

Analýza a datovanie sprievodného keramického materiálu zo Stránskej

V keramickom súbore sprievodných nálezov zo Stránskej sa najčastejšie vyskytovali črpáky s hrotitým dnom a s rúčkou prečnievajúcou nad okraj (tab. 4: 5; tab. 6: 3,5,6,8). Sledovaný keramický tvar sa objavuje v náplni badenskej kultúry dosť neskoro, až v III stupni chronologického systému, ktorý vypracovala V. Němejcová - Pavúková (1991, 77). Treba však konštatovať, že tieto predmety majú vždy úzke, niekedy výrazne odsadené a rovné dno. V ďalšom v poslednom stupni vývoja však dochádza k istej typologickej modifikácii v širokom geografickom priestore, ktorý prekračuje aj územie Karpatskej kotliny. Črpáky s hrotitým dnom sa stávajú veľmi obľúbeným a rozšíreným výrobkom. Dostávajú sa aj do keramickej náplne iných súdobých lokálnych skupín, ktoré transponovali

Tab. 1 Stránska, Mogyorós. Zvieracia plastika.
 1 – sektor D/2; 2,4 – priekopa v sektore C/6-7; 3 – objekt 1/80; 5 – nález z roku 1980

Tab. 2 Stránska, Mogyorós. Nálezy z objektu 1/80

dedičstvo ľudu badenskej kultúry v novú kvalitu, napríklad bošácka, ózdska, spišská a kostolacká skupina, skupina Plesów-Zasławice, řivnáčska kultúra atď.

Hrotité črpáky reprezentujú jeden z mála keramických tvarov, ktoré umožňujú pomerne spoľahlivú synchronizáciu skupín mladšieho eneolitu v širšom stredoeurópskom priestore.

Z výzdobných prvkov súboru zvláštnu pozornosť si zasluhuje črep z hrncovitej nádoby, ktorý je tesne pod okrajom zdobený zaoblenou plastickou lištou v podobe polmesiaca (tab. 6: 1). Tento motív sa hojne objavuje na keramike lievikovitých pohárov. Vyskytuje sa aj na nádobách datovaných do I. horizontu na lokalite Hlinsko (Pavelčík 1993, tab. 4). Avšak nechýba ani vo výzdobe staršieho stupňa badenskej kultúry z výšinného sídliska Cimburk vo východných Čechách (Zápotocký – Zápotocká 2001, obr. 7:4).

Na sledovanej lokalite v sprievode zvieracej plastiky na našiel aj fragment hlinenej imitácie sekeromlatu (tab. 2: 4; 5: 4–4c). Osobitnú pozornosť si zasluhuje miniatúrny artefakt v strede so štvorcovým prierezom, ktorej každú stranu krásľili nejakou výzdobou. Na dvoch protiláhlých stranách sa objavuje motív vlčích zubov (tab. 5: 4a, 4c), na ďalších zas zväzky rytých krátkych rovných čiar, resp. samostatných krátkych línií (tab. 5: 4, 4b). Zatiaľ nie je objasnené, že vyryté motívy mali iba dekoratívnu funkciu, alebo či už ide o symboly alebo kódy s konkrétnou informáciou. Príbuzné znaky sa totiž našli aj na jednom keramickom fragmente vo Veľkej Lomnici (Novotná 1983, 153, obr. 2). Spoločný výskyt miniatúrnych hlinených a zvieracích plastík je doložený aj na iných, často výšinných sídliskách neskorobadenskej kultúry hlavne na Spiši. Patria sem napríklad lokality: Smiřany - Spišské Tomášovce, poloha Hradisko I a Veľká Lomnica, poloha Burchbrich.

Prezentované sídliskové nálezy zo Stránskej možno na základe predbežnej analýzy keramického materiálu datovať do záverečnej etapy vývoja badenskej kultúry. Sledovaná kultúra v podhorských a horských oblastiach stredného a východného Slovenska, resp. priľahlého členitého územia severného Maďarska, prežíva relatívne dlhšie ako inde a môžeme ju synchronizovať s bošáckou skupinou na západnom Slovensku. Na strednom Slovensku, najmä v oblasti Zvolenskej kotliny uvedený časový horizont reprezentujú predovšetkým nálezy z Lieskovca, okr. Zvolen a na Spiši hlavne Dreveník (Nevizánsky 1999, 85).

Súpis lokalít badenskej kultúry s nálezmi hlinených zvieracích plastík

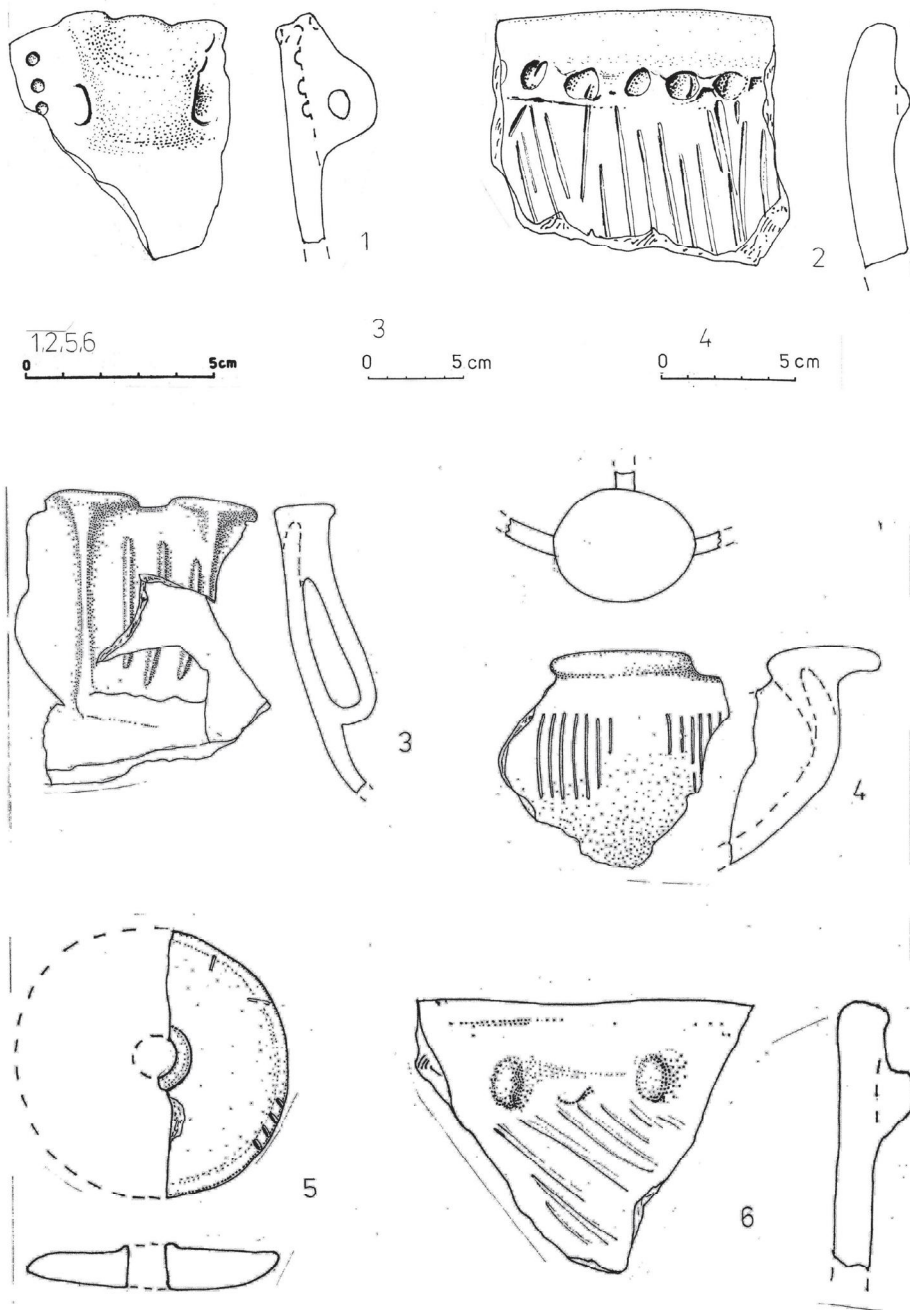
(obr. 1)

BOJNICE (okr. Prievidza), Prepoštská jaskyňa

K najpozoruhodnejším nálezom z jaskyne patrí hlinená plastika, pravdepodobne medveďa, ktorú J. Barta (1961, obr. 10) datuje do badenskej kultúry.

LIESKOVEC (okr. Zvolen), poloha Hrádek

Počas systematického výskumu polykultúrneho výšinného sídliska medzi keramikou mladej badenskej kultúry sa uvádza aj neznámy počet hlinenej plastiky, ktoré však bližšie nešpecifikuje. Minimálne jedna z nich je zvieracia (Malček 1998, 111, obr. 53: 3; Malček 2002, 124).

Tab. 3 Stránska, Mogyorós. Keramika a fragment praslena z objektu 1/80

LIESKOVEC (okr. Zvolen), poloha Pod Hrádkom

Voľná hlinená zoomorfná plastika, nájdená zberom na úpätí južného svahu výšinného ostrožného sídliska v Lieskovci. Plastika má zvýraznenú hrivu na chrbte, naznačené uši a chvost, predná časť hlavy a nožičky sú odlomené. Farba svetlohnedá až sivá; rozmery: dĺžka 6 cm; šírka 3 cm; výška 2,5 cm (Malček – Zachar 2007, 235, obr. 1).

PEZINOK (okr. Pezinok), poloha Dlhé pole

Popri črepoch bolerázskej skupiny L. Voštínar objavil aj hlinenú sošku zvieratka, ktoré podľa zavalitého tela a výraznej hlavičky zrejme predstavuje prasiatko (Farkaš 2008, 53, obr. 13: 1).

SLOVENSKÝ GROB (okr. Pezinok), poloha Padelky

Na neskúmanom sídlisku bolerázskej skupiny povrchovým zberom nájdená hlinená figurka zvieratka so zavalitým telom a dvomi pozdĺžnymi lištami na bruchu, ktoré boli členené priečnymi vrypami (Farkaš 2008, 53, obr. 14: 3).

SMIŽANY (okr. Spišská Nová Ves), jaskyňa Tri skalky

Medzi sídliskovými nálezmi neskorobadskej keramiky sa našla aj hlinená plastika korytnačky (?), praslenu a miniatúrna napodobnenina sekeromlatu (Soják 2007, 37).

SMIŽANY a SPIŠSKÉ TOMÁŠOVCE (okr. Spišská Nová Ves), poloha Hradisko I

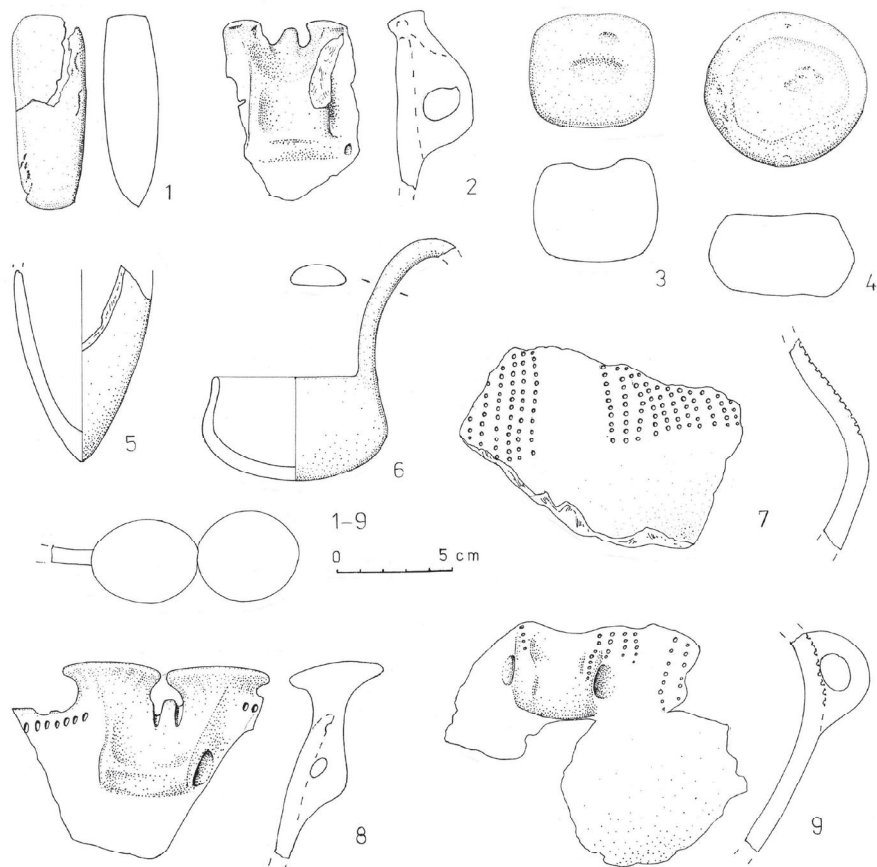
Výšinné sídlisko badenskej kultúry odkiaľ sa uvádza neznámy počet hlinenej zvieracie plastiky. M. Soják (2001, 175, obr. 4: 1) uvádza kresbu jednej poškodenej zvieracej plastiky, ktorej chýba hlava aj nohy. Okrem početných keramických nálezov sa našli aj hlinené miniatúrne sekeromlaty, kolieska, terčíky a praslenu. Na lokalite sa zaznamenala miestna výroba brúsenej a štiepanej kamennej industrie. Kstené výrobky reprezentovali šidlá a plochý závesok.

VEĽKÁ LOMNICA (okr. Poprad), poloha Burchbrich

Výšinná opevnená osada z konca eneolitu skúmaná v rokoch 1965 – 1968. Okrem keramiky badenskej kultúry, hlinených miniatúrnych napodobnenín kamenných nástrojov, praslenu a koliesok sa našlo vyše 70 kusov zvieracej plastiky. Ide o zobrazenie domácich zvierat, medzi ktorými prevláda rožný statok, no objavujú sa aj plastiky oviec, ošípanej alebo diviaka, Veľkosť sošiek je rôzna, pohybuje sa v rozmedzí od dvoch do päť cm, no našlo sa aj torzo plastiky zvieratá s rohami. Pozoruhodná je plastika kravy s výrazne modelovaným vemenom (Novotný 1972, 13; 1983, 263, obr. 3a; Novotná 1983, 147, 154). Ďalšia zväčša torzovite zachovalá zvieracia plastika pochádza zo zberov a zo záchranného výskumu z roku 1988 (Novotný 1990, 128, obr. 56: 1; Soják 2001, obr. 2).

VYSOKÉ TATRY - Pod lesom (okr. Poprad), poloha Hradisko

Výšinné eneolitické sídlisko tesne na úpätí Vysokých Tatier opevnené obvodovým obranným múrom širokým asi 1,4 m, postaveným z dreva, hlíny a s čelnou plentou z riečnych okruhliakov. Počas viacročného systematického výskumu okrem badenskej keramiky sa vyskytli dvojkónické praslenu a hlinené plastiky zvierat o počte ktorých nemáme k dispozícii informácie (Novotný – Novotná – Kovalčík 1991, 26; Soják 2001, 168).

Tab. 4 Stránska, Mogyorós. Nálezy z priekopy (objekt 5). 1-4 – sektor C/7; 5-9 – sektor C/ 6-7.

ZVOLEN (okr. Zvolen), poloha Borová Hora

Pri stavebných a rekonštručných prácach železnice Zvolen – Podbrezová v km 2.6/8, v roku 1940 na svahu pod Borovou horou robotníci zničili početné sídliskové objekty badenskej kultúry. Zo zachovalých nádob boli vo väčšom počte zastúpené hrotité črpkáky, kanelované šálka s odlomeným uchom a nezdobená kónická miska. Údajne odtiaľ pochádza aj mierne poškodená plastika barana na nízkych nohách (Novotný, B. Nálezová správa AÚ SAV č. 476/55 ; Balaša 1960, 26; Točík 1963, obr. 8: 2).

ZVOLEN (okr. Zvolen), poloha Haputka

Na rozhraní mladobadenskej sídliskovej vrstvy a podložia sa našla drobná zoomorfna plastika (Malček – Mihok 2001, 145).

ZVOLEN, poloha Stráže

V záhrade p. Jaščáka nájdená plastika býka (?) Nález možno datovať s veľkou pravdepodobnosťou do mladšieho úseku badenskej kultúry (Malček 1996, 128, obr. 94: 2).

ŽEHRA, poloha Dvojvchodová jaskyňa

V prepálenej kultúrnej vrstve nájdený fragment štylizovanej zvieracej plastiky neidentifikovaného zvierata. Sprievodné nálezy: keramika, zvieracie kosti (dominuje ovca/koza), lastúry, kostené šidlo (Soják 2007, 41, obr. 45).

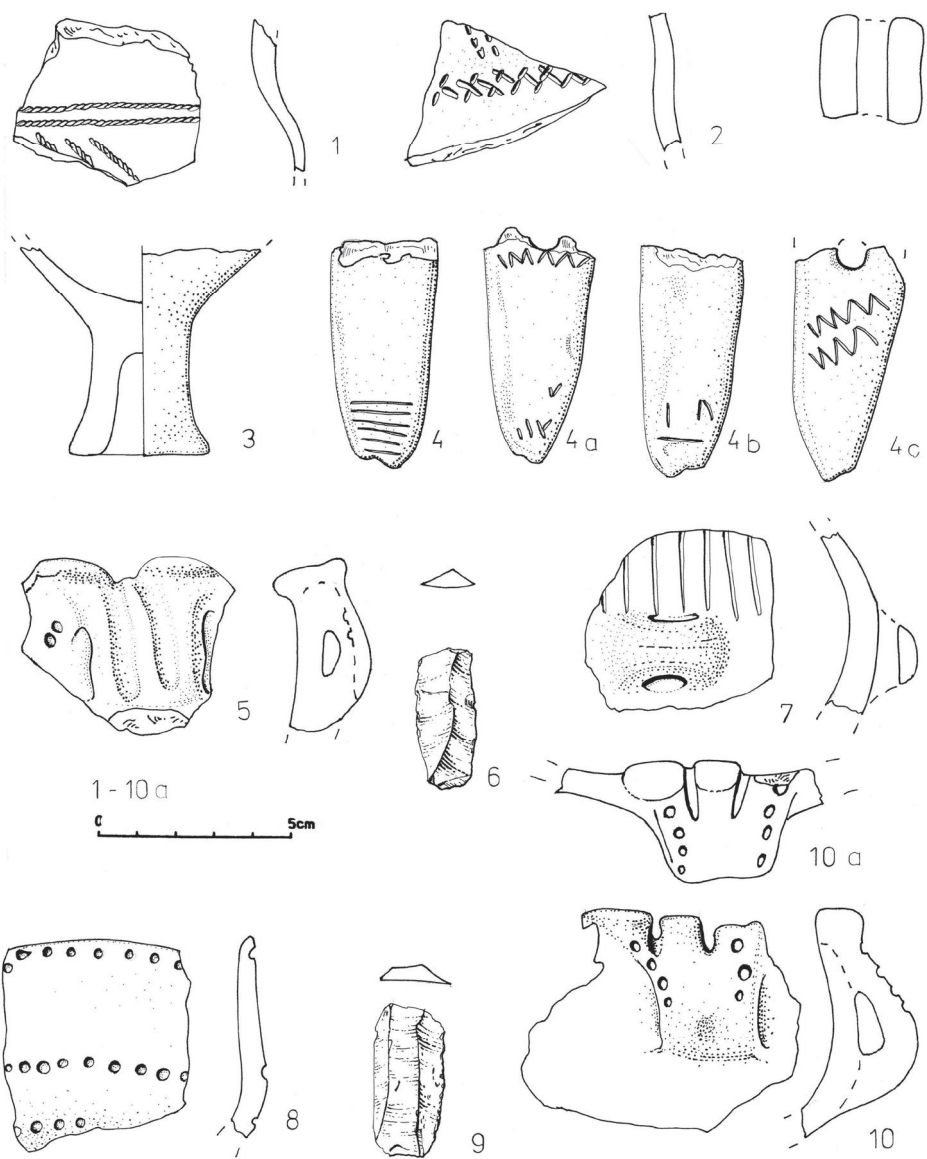
O zvieracej plastike zo Šaroviec datovanej do badenskej kultúry sa zmienil vo svojich starších prácach B. Novotný (1958, 44; 1958a, 104). Žiaľ, uvedený predmet doposiaľ nebol publikovaný ani vyobrazený.

Na území Maďarska zvieracia plastika okrem pohrebiska bolerázskej skupiny v Pilismarót - Basaharc je evidovaná iba na území skupiny Ózd- Piliny. Zatiaľ boli publikované zo Salgótarján (Korek 1968, tab. 12: 4; 13: 1–7) z Ózdu, poloha Kőolajtető (Banner 1956, tab. 68: 3–6) a z Piliny (Patay 1999, 53, obr. 7). Ďalší nepublikovaný exemplár sa našiel v roku 1995 na trase autostrády M3 v katastri obce Mezőkeresztes-Csincse, počas výskumu polykultúrneho sídliska, na ktorom pracoval aj autor príspěvku.

Jedným z dôležitých fenoménov ekonomiky badenskej kultúry bola relatívne rozvinutá poľnohospodárska produkcia, charakterizovaná výrazným podielom chovateľstva. V regiónoch, s ekologicky výhodnými podmienkami pre pastierstvo, stádo domestikovaných zvierat sa stáva zdrojom hospodárstva a majetku obyvateľov osady, čo sa nakoniec odrazilo aj duchovnom živote populácie. Konkrétne sa to prejavilo v pestovaní kultu spojeným so symbolickou zvieracou obetou. Na nížinných sídliskách ľudu badenskej kultúry sú zastúpené v sídliskových jamách v hojnom počte často celé kostry domácich zvierat. Na sídlisku v Balatonöszöd celé kostry zvierat sa našli dokonca až v 50 objektoch (Horváth 2006, 101). Medzi obetovanými druhmi zvierat prvé miesto obsadzuje hovädzí dobytok, medzi nimi zvláštnu obľubu zaujíma teľa a krava. Druhé miesto v poradí patrilo malým prežúvavcom – ovci/koze, potom nasledovala ošipaná a nakoniec kruh uzavrel pes. Škála obetovaných druhov bola však obmedzená a nakoľko často dochádzalo aj k ich konzumácii, preto nepovažujeme za pravdepodobné, že by mohli súvisieť s totemovým zvieratom obyvateľov osady. Skôr zohrávali rolu pri jarých obradoch, spojených s kultom plodnosti. Zvieracie hroby však na skúmaných sídliskách v hornatých oblastiach Slovenska a Maďarska doposiaľ neboli objavené (Struhár 2001, obr. 2). V sledovanom regióne zrejme dochádzalo k istej racionalizácii kultových obradov. Krvnú obeť nahradili symbolmi, v našom prípade zvieracou plastikou. V Stránskej, po ukončení predpokladaných obradov a s nimi spojených ceremónií, sošky zostali celé, na rozdiel od iných lokalít, kde sa zaznamenali aj rozbité exempláre (napríklad Veľká Lomnica).

Ojedinele sa zvieracia plastika sa objavuje aj v hrobovom inventári. Zatiaľ bola zaznamenaná iba na žiarovom pohrebisku bolerázskej skupiny v Pilismarót, v polohe Basaharc, v blízkosti Esztergomu, kde sa našla v piatich prípadoch. V hrobe 359, na okraji kamenného venca, bola položená ako obeť plastika psa spolu s hlineným rytónom (Torma 1973, 486). V uvedenom prípade nemožno vylúčiť jej určitú rolu, ktorú zohrala v kulte mŕtvych.

Na Slovensku prevažnú časť sledovanej hlinenej plastiky možno datovať do záverečnej etapy badenskej kultúry. V súdobej bošáckej skupine artefakty podobnej kategórie zatiaľ neboli zaznamenané. Zatiaľ však absentujú aj v II., resp. III. stupni

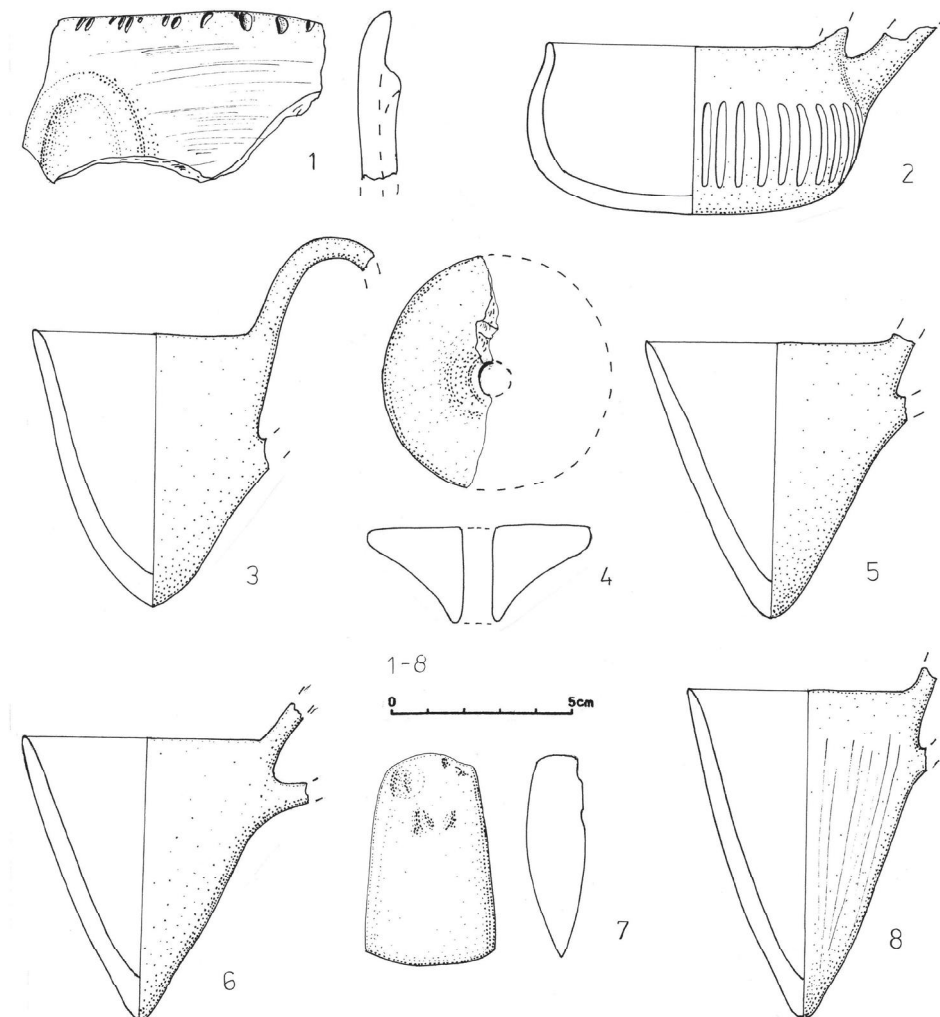
Tab. 5 Stránska, Mogorós. Nálezy z priekopy (objekt 5).
 1,2,4, 6, 8-9 – sektor C/7; 3, 5, 7, 10 – sektor C/ 6-7

badenskej kultúry. Prítomné sú však v najstaršom boľerázskom stupni. Už okrem uvedenej nekropole v Pilismaróte sa vyskytli pomerne v hojnom počte na severomoravskom hradisku ľudu badenskej kultúry v Hlinsku u Lipníku nad Bečvou, ale aj inde, napríklad Otaslavice, Olomouc, kde popri výrazne modelovaných exemplároch sa našli aj schematizované, dokonca aj príliš zjednodušené tvary zvieracej plastiky (Pavelčík 1982, 267a n.; 1992). Evidované sú aj na klasickej lokalite boľerázskej skupiny v Mödling, v polohe Jennyberg (Ruttkey 2001, 523, obr. 3: 7). Na západnom Slovensku, na lokalitách badenskej kultúry je tiež zatiaľ zastúpená zvieracia plastika iba na sídliskách boľerázskej skupiny. V Pezinku v polohe Dlhé pole našli pravdepodobne plastiku prasiatka, v Slovenskom Grobe, v polohe Padelky zas zatiaľ neidentifikovaný druh (Farkaš 2008, 53). Do sledovaného časového horizontu patrí aj nález fragmentu hlineného modelu vozíka so šiatrom z Radošiny, kde na čelnej strane obdĺžnikovej nádoby vyrastá predná časť aplikovanej plastiky páru ťažného dobytku. Podľa anatomických detailov v záprahu je hovädzí dobytok. (Němejcová-Pavúková – Bárta 1977). Podobne možno datovať aj misu zo Žlkoviec (obj. 55A/80), ktorú po obvode okraja zdobí šesť zvieracích, v pravidelných rozstupoch umiestnených plastík psa alebo koňa (Němejcová-Pavúková 1984, 117, obr.25).

Z typologického aspektu je zvieracia plastika datovaná do boľerázskeho stupňa robustnejšia, primárne nemala pôsobiť esteticky. Preto sú imitácie často vzdialené od reality a dôraz sa kládol skôr na symboly zrozumiteľné pre súdobú populáciu. Naopak sledovaná plastika z najmladšieho úseku badenskej kultúry je po technologickej stránke na primeranej úrovni, anatomické detaily často verne vystihujú charakteristické vlastnosti napodobnených zvierat. Pozorovacie schopnosti a umelecké nadanie insitného umelca sa pri tvorbe diela viac dostávali do popredia. Záverom však treba konštatovať, že zvieracia plastika z neskorobadenských sídlisk z typologického a umeleckého aspektu je bližšia podobnej plastike zo staršej doby bronzovej (Marková 2001, obr. 2: 1–11), ako nálezom z obdobia boľerázskej skupiny. Analogicky blízke nálezy zvieracím plastikám zo Stránskej však nachádzane na nekrotripilských sídliskách Volinska na Ukrajine, napríklad Kostanec – Listvencina (Peleščišin 1998, obr. 7: 4) a relatívne vzácne aj na lokalitách čoťofenskej kultúry (Dudaš 1976, tab. 2: 6,8).

Viacerí bádatelia už v minulosti poukázali na zvláštnu anomáliu v keramickej náplni badenskej kultúry, že napriek hojnému výskytu samostatnej zvieracej plastiky, zoomorfne nádoby absentovali. Zdá sa však, že toto konštatovanie v budúcnosti musíme korigovať. Nedávno sme totiž mali možnosť študovať vázu z neskorobolerázskeho/postboľerázskeho stupňa, z ktorej vyrastá v realistickom duchu zobrazená hlava býka s dlhším krkom. Na protilahlej strane nádoby je zase naznačený chvost zvierata. Ide o artefakt, ktorý sa našiel na maďarskej lokalite Vác pri kopaní pivnice v roku 1979 (Kővári 2006–2007, 108). (Za umožnenie štúdia uvedeného nálezu ďakujem vedúcej výskumu Kláre Kővári z múzea Ignáca Tragora z Vácu.)

Znovu osídlenie hornatých oblastiach stredného a východného Slovenska a priľahlých území Maďarska, najmä v období záverečného stupňa badenskej kultúry, ktoré reprezentujú predovšetkým výšinné sídliská horizontu Ózd – Piliny, možno spájať v prvom rade so zintenzívnením chovu hospodárskych zvierat, najmä oviec. Jedným z impulzov urýchlenia ekonomického rastu mohlo byť udomácnenie chovu nového druhu, pôvodne na Blízkom východe mutáciou vyšľachtenej ovce s kvalitnejšou vlnou, ktorá sa k nám dostala práve v sledovanom období (Maran 1998, 516). Dlhšia

Tab. 6 Stránska, Mogyorós. Nálezy z priekopy (objekt 5). 1–3, 5–6, 8 – sektor C/6–7; 4,7 – sektor C/7

a hustejšia srst' uvedených zvierat sa začala uplatňovať vo väčšej miere ako surovina pre textil, čo sa nakoniec odzrkadlilo aj v neuveriteľnom náraste nálezov hlinených praslenov (tab. 3: 5; 6: 4) a cievok na skúmaných neskorobadenských sídliskách. Predpokladáme, že finálne produkty spracovanej vlny mohli byť aj predmetom výmenného obchodu hore uvedenej populácie s blízkym, ale aj so vzdialenejším okolím. Za priame dokumenty tejto aktivity možno považovať medzi inými aj šnúrou zdobené črepy, ktoré nepochybne majú cudziu provenienciu (tab. 5: 1).

• Práca vznikla v rámci projektu 2/7017/27 Vedeckej grantovej agentúry VEGA.

LITERATÚRA

- BALAŠA, G. 1960: Praveké osídlenie stredného Slovenska. Martin 1960.
- BANNER, J. 1956: Die Pécelér Kultur. Budapest 1956.
- BARTA, J. 1961: Zur Problematik der Höhlensiedlungen in den slowakischen Karpaten. Acta Arch. Carpathica 2, 1961, s. 5–39.
- BECKER, V. 2007: Rinder, Schweine, Mischwesen, zoomorphe Funde der westlichen Linearbandkeramik. SASTUMA 11, s. 9–95.
- DUDAŞ, F. 1976: Descoperiri eneolitice pe valea crişului alb. Crisia 6, s. 21–34.
- FARKAŞ, Z. 2008: Neskorá doba kamenná. In: Carnuntum Gerulata (ed. Pospechová P. – Wittgrüber P.), Pezinok, s. 37–58.
- HORVÁTH, T. 2004: Late Copper Age settlement in Balatőszöd, Hungary. Acta Arch. Carpathica 39, s. 59–85.
- HORVÁTH, T. 2006: A badeni kultúráról- rendhagyó módon. Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 48, s. 89–133.
- KOREK, J. 1968: Eine Siedlung der Spätbadener Kultur in Salgótarján-Pécskő. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 20, s. 37–58.
- KOVÁCS, Š.B. 1985: Novšie výsledky archeologických výskumov Gemerského múzea v okrese Rimavská Sobota. Obzor Gemera 16, s. 235–240.
- KÓVÁRI, K. 2006–2007: A badeni kultúra idoltöredéke Vácról. Ősrégészeti levelek 8–9, s. 105–109.
- MALČEK, R. 1996: Praveké nálezy zo Zvolena. AVANS v r. 1994, Nitra, s. 128.
- MALČEK, R. 1998: Druhá sezóna výskumu výšinného sídliska Lieskovec-Hrádok. AVANS v r. 1996, Nitra, s. 111.
- MALČEK, R. 2002: Šiesta sezóna výskumu výšinného sídliska Lieskovec-Hrádok. AVANS v r. 2001, Nitra, s. 124–125.
- MALČEK, R. – MIHOK, Ľ. 2001: Záchranný výskum na polohe Haputka vo Zvolene. AVANS v r. 2000, Nitra, s. 144–146.
- MALČEK, R. – ZACHAR, T. 2007: Ojedinelé eneolitické nálezy z Lieskovca. Zbor. SNM 101, Arch. 17, s. 235–238.
- MAKKAY, J. 1959: Adatok őskori állatplasztikánk déli kapcsolataihoz. Arch. Ért. 86, s. 123–138.
- MARAN, J.: Die Badener Kultur und der ägäisch-anatolische Bereich. Ein Neubewertung eines alten Forschungsproblems. Germania 76, s. 497–525.
- MARKOVÁ, K. 2001: Die Plastik in der älteren Bronzezeit in der Slowakei. In: Sztuka epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej. Wrocław – Biskupin, s. 353–364.
- NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, V.: 1984: K problematike trvania a konca bolerázskej skupiny na Slovensku. Slov. Arch. 32, s. 75–146.
- NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, V. 1991: Typologische Fragen der relativen und absoluten Chronologie der Badener Kultur. Slov. Arch. 39, s. 59–90.
- NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, V. – BÁRTA, J. 1977: Äneolithische Siedlung der Boleráz-Gruppe in Radošina. Slov. Arch. 25, s. 433–448.
- NEVIZÁNSKY, G. 1999: Novšie výskumy sídlisk ľudu badenskej kultúry na južnom Slovensku. Slov. Arch. 47, s. 67–89.
- NOVOTNÁ, M. 1983: Zu einigen spätäneolithischen kulturscheinungen in der Nordslowakei. Zborník FFUK Musaica 15–16, 1978–1979, Bratislava, s. 147–156.
- NOVOTNÝ, B. 1958: Slovensko v mladšej dobe kamennej. Bratislava.
- NOVOTNÝ, B. 1958a: Počiatky výtvarného prejavu na Slovensku. Bratislava.
- NOVOTNÝ, B. 1972: Výskum vo Veľkej Lomnici. Arch. Rozhľedy 24, s. 10–17.
- NOVOTNÝ, B. 1983: Die Höhensiedlung in Velká Lomnica bei Poprad (Slowakei). Ein Beitrag zur Erforschung der Hohen Tatra. Zeitschrift für Archäologie 17, Berlin, s. 261–266.
- NOVOTNÝ, B. 1990: Pokračovanie výskumu na Burichu vo Veľkej Lomnici. AVANS v r. 1988, Nitra, s. 128–129.

- NOVOTNÝ, B. – NOVOTNÁ, M. – KOVALČÍK, R. M. 1991: Popradská kotlina v dávnej minulosti. Košice.
- PATAY, P. 1999: A badeni kultúra ózd-pilinyi csoportjának magaslati telepei. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 97, s. 45–56.
- PAVELČÍK, J. 1982: Drobné terakoty z Hlinska u Lipníku (okr. Přerov) I. Pam. Arch. 73, s. 261–292.
- PAVELČÍK, J. 1992: Nové nálezy antropomorfních a zoomorfních idolů na Moravě. Pravěk NŘ 2, s. 205–214.
- PAVELČÍK, J. 1993: Keramika horizontu I z Hlinska u Lipníku nad Bečvou. Pravěk NŘ 3, s. 79–141.
- PELEŠČIŠIN, M. 1998: Pizňotripilski poselennja bilja sil Kostjanec i Listvin na Volini. Volino – Podolski archeologični studiji 1 (Lviv), s. 140–145.
- POBBORSKÝ, V. 1982: Keramické zoomorfní nádoby středoevropského pravěku. Sborník Prací Fil. Fak. Brno E 27, s. 9–64.
- RUTTKAY, E. 2001: Jennyberg – eine Boleráz Siedlung in Mödling bei Wien. In: Symposium Cernavodă III – Boleráz ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau. București, s. 516–540.
- SOJÁK, M. 2001: Sídlišká ľudu badensej kultúry na Spiši. In: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí – 2000, Plzeň, s. 161–190.
- SOJÁK, M. 2007: Osídlenie spišských jaskýň od praveku po novovek. Nitra.
- STRUHÁR, V. 2001: K výskytu zvieracích depónií v badensej kultúre. In: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí – 2000, Plzeň, s. 191–201.
- TOČÍK, A. 1963: K otázke mladého eneolitu na juhozápadnom Slovensku. Štud. Zvesti AÚ SAV 11, s. 5–22.
- TORMA, I. 1973: Die Boleráz- Gruppe in Ungarn. In: Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. Bratislava, s. 483–512.
- ZÁPOTOCKÝ, M. – ZÁPOTOCKÁ, M. 2001: Die Boleráz – Stufe der Badener Kultur in Böhmen. In: Symposium Cernavodă III – Boleráz ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau. București, s. 579–595.

ZOOMORPHE PLASTIK DER BADENER KULTUR AUS STRÁNSKA

GABRIEL NEVIZÁNSKY

Neben flachen und massiven Frauenplastiken, gynäkomorphen Gefäßen, anthropomorphen Urnen und Masken, Wagenmodellen und tönernen Miniaturäxten findet man unter den Kultgegenständen der Badener Kultur auch kleine tönernerne, oft dekorative und künstlerisch wertvolle Tierfiguren, denen jedoch in der Fachliteratur bisher keine entsprechende Aufmerksamkeit geschenkt wurde. Die Idee von Tiermodellierung ist sehr archaisch und ihre Massenausbreitung hängt zweifellos mit der Genese des bauer-viehzüchterischen ökonomischen Modells zusammen. Im Einklang mit dem wachsenden Anteil an Viehzucht in wirtschaftlicher Tätigkeit von Äneolithischen Populationen kommt es in der verfolgten Periode natürlich immer öfter auch zur Abbildung von domestizierten Tieren. Während der mehrjährigen systematischen Erforschung der befestigten Höhensiedlung der Badener Kultur in Stránska (Bez. Rimavská Sobota), Flur Mogyorós, konnten wir an mehreren Stellen der untersuchten Fläche insgesamt fünf Tierplastiken finden (Abb. 2; Tab. 1). Weitere zeitgenössische Funde von zoomorphen Figuren registrieren wir an mehreren Fundstellen, deren Verzeichnis wir im Text anführen (Abb. 1). Die untersuchten Tierplastiken in Stránska sind charakteristisch durch die außergewöhnlich hohe Qualität ihrer Ausbrennung. Bei dem Modellierungsprozess

sind die maximale Handfertigkeit und Talent des Schöpfers zur Geltung gekommen. Die Anwendung von Merkmalen des Tierkörpers an den behandelten Plastiken erreicht verschiedene Realismusgrade. An dem Tiergesicht sieht man ein angedeutetes Maul, Augen und Hörner, die jedoch bei einigen Figuren abgebrochen sind. Interessant ist, dass die zoomorphen Figuren aus Stránska ganz blieben. Zwar wurden sie durch Nutzung beschädigt, doch ein absichtliches Zerbrechen haben wir, im Unterschied zu anderen Fundstellen, bei keiner von ihnen registriert. Die Figur Nr. 2 (Tab. 1: 5), durchbohrt am Maul, war offensichtlich auf einer Schnur aufgefädelt und konnte auch die Funktion eines Amuletts erfüllen.

Die frequentiertesten Gefäße in der Kollektion von keramischen Begleitfunden aus Stránska repräsentieren die Schöpfbecher mit spitzigem Boden und mit Griff herausgezogen über den Rand (Tab. 4: 5; Tab. 6: 3, 5, 6, 8). Die verfolgte Keramikform erscheint im Fundbestand der Badener Kultur ziemlich spät, erst in der III Stufe des chronologischen Systems ausgearbeitet von V. Němejcová-Pavúková (1991, 77). Man muss jedoch konstatieren, dass diese Gegenstände immer einen schmalen, manchmal deutlich abgesetzten und geraden Boden besitzen. Während der nachfolgenden, letzten Entwicklungsstufe kommt es aber zu einer gewissen typologischen Modifikation in breiterem geographischem Raum, der auch jenseits des Karpatenbeckens hinreicht. Dadurch werden die Schöpfbecher mit spitzigem Boden zu einem äußerst beliebten und weitverbreiteten Erzeugnis. Sie gelangen auch in den Keramikbestand von anderen zeitgenössischen lokalen Gruppen, die das Erbe des Volkes mit Badener Kultur in eine neue Qualität transponiert haben, z. B. die Bošáca-, Ózd-, Zipser und Kostolac-Gruppen, Gruppe Pleszów-Zasławice, die Řivnáč-Kultur usw.

Die Schöpfbecher mit spitzigem Boden repräsentieren eine der wenigen Formen, die eine relativ zuversichtliche Synchronisierung von jungäneolithischen Gruppen in breiterem mitteleuropäischem Raum ermöglichen.

Von den Verzierungs-elementen des Fundverbands verdient eine spezielle Aufmerksamkeit die Scherbe von einem topfförmigen Gefäß, verziert unmittelbar unter dem Rand mit einer abgerundeten halbmondförmigen plastischen Leiste (Tab. 6: 1). Dieses Motiv kommt oft auf der Keramik der Trichterbecherkultur vor. Es erscheint auch auf Gefäßen aus dem I. Horizont der Fundstelle Hlinsko (Pavelčík 1993, tab. 4) und bildet auch einen Teil der Verzierung in der älteren Stufe der Badener Kultur in der Höhensiedlung von Cimburk in Ostböhmen (Zápotocký – Zápotocká 2001, obr. 7: 4).

An der behandelten Fundstelle fand man in Vergesellschaftung mit der Tierplastik auch ein Fragment von einer tönernen Hammeraxt-Imitation (Tab. 2: 4; 5: 4–4c). Spezielle Aufmerksamkeit verdient ein Miniaturartefakt mit quadratischem Querschnitt in der Mitte, dessen Seiten mit verschiedenartigen Motiven verziert sind. Auf zwei gegenüberliegenden Seiten erscheint das Wolfzahnmuster (Tab. 5: 4a, 4c), auf den anderen dann Bündel von kurzen geraden Ritzlinien, bzw. selbständige kurze Linien (Tab. 4, 4b). Bisher ist es nicht klar, ob die eingeritzten Motive nur dekorativ waren, oder ob es sich bereits um Symbole oder Codes mit konkreter Information handelt. Vergleichbare Zeichen fand man nämlich auch auf einem Keramikfragment aus Velká Lomnica (Novotná 1983, 153, obr. 2). Das gemeinsame Vorkommen von tönernen Miniatur- und Tierplastiken ist auch an anderen Fundstellen belegt, oft in Höhensiedlungen der Spätbadener Kultur, vor allem in der Zips. Dazu gehören z. B.: Smižany - Spišské Tomášovce, Flur Hradisko I und Velká Lomnica, Flur Burchbrich.

Die vorgelegten Siedlungsfunde aus Stránska kann man anhand der Voranalyse des keramischen Materials in die Schlussetappe der Entwicklung der Badener Kultur einsetzen. Die behandelte Kultur überlebt in Vorberg- und Berggebieten der Mittel- und Ostslowakei, bzw. im anliegenden gegliederten Gebiet Ungarns relativ länger als woanders und wir können sie mit der Bošáca-Gruppe in der Westslowakei synchronisieren. In der Mittelslowakei, vor allem im Zvolener Becken, repräsentieren diesen Zeithorizont besonders die Funde aus Lieskovec, Bez. Zvolen und vor allem aus Dreveník in der Zips (Nevizánsky 1999, 85).

Eines der wichtigen ökonomischen Phänomene der Badener Kultur war die relativ hochentwickelte landwirtschaftliche Produktion, charakteristisch durch einen hohen Anteil an Viehzucht. In Regionen mit ökologisch günstigen Verhältnissen für das Hirten-tum wird die Herde zur Wirtschafts- und Vermögensquelle der Siedlungsbewohner, was sich am Ende auch in geistlichem Leben der Population abgespiegelt hat, besonders in dem gepflegten Kult verbunden mit symbolischer Tieropferung. In Tieflandsiedlungen der Badener Kultur findet man in Siedlungsgruben in großer Zahl oft ganze Skelette von Haustieren. In der Siedlung von Balatonöszöd erschienen ganze Tierskelette sogar in 50 Siedlungsobjekten (Horváth 2006, 101). Der erste Platz unter den geopferten Tierarten gehört dem Rindvieh, besonders beliebt dabei sind die Kälber und Kühe. Am zweiten Platz stehen kleine Wiederkäuer – Schaf/Ziege, danach folgt das Schwein und zuletzt der Hund. Die Skala der geopferten Tierarten war jedoch beschränkt und da es oft auch zu deren Konsumierung gekommen ist, halten wir es für unwahrscheinlich, dass sie mit dem Totemtier der Siedlungsbewohner etwas zu tun hätten. Sie spielten vermutlich eher eine gewisse Rolle in Frühlingsritualen verbunden mit dem Fruchtbarkeitskult. In den untersuchten Siedlungen in Bergregionen von Slowakei und Ungarn konnten die Tierbestattungen jedoch bisher nicht entdeckt werden (Struhár 2001, obr. 2). In der behandelten Region kam es vermutlich zu einer gewissen Rationalisierung der Kultzeremonien. Das Blutopfer wurde durch Symbole ersetzt, in unserem Fall durch Tierplastik. In Stránska blieben die Tierfiguren nach Beendigung der vorausgesetzten Rituale und der damit verbundenen Zeremonien unversehrt, im Unterschied zu anderen Fundstellen, wo auch zerbrochene Exemplare entdeckt wurden, z. B. in Velká Lomnica. In Einzelfällen kommt die Tierplastik auch im Grabinventar vor, z. B. in Pilismarót.

In der Slowakei kann man die meisten tönernen Tierfiguren in die Schlussetappe der Badener Kultur einsetzen (Abb. 2). In der zeitgenössischen Bošáca-Gruppe wurden Artefakte von dieser Art bisher nicht registriert. Vorerst absentieren sie auch in der II. bzw. III. Stufe der Badener Kultur, anwesend sind sie jedoch in der ältesten Boleráz-Stufe. Außer dem bereits erwähnten Gräberfeld in Pilismarót erschienen sie in großer Zahl auf dem nordmährischen Burgwall der Badener Kultur in Hlinsko bei Lipník nad Bečvou, doch auch an anderen Fundstellen, z. B. Otaslavice oder Olomouc, wo neben stark profilierten Exemplaren auch schematisierte und sogar zu vereinfachte Formen der Tierplastik zutage kamen (Pavelčík 1982, 267 ff.; 1992). Sie erschienen auch an der klassischen Fundstelle der Boleráz-Gruppe in Mödling, Flur Jennyberg (Ruttkey 2001, 523, Abb. 3: 7). In der Westslowakei ist die zoomorphe Plastik nur in Siedlungen der Boleráz-Gruppe der Badener Kultur vertreten. In Pezinok, Flur Dlhé pole fand man vermutlich eine Schweinplastik, in Slovenský Grob, Flur Padelky dann eine Plastik von unidentifizierbarer Tierart (Farkaš 2008, 53). In den verfolgten Zeithorizont gehört auch ein Fragment vom Tonmodell eines Zeltwagens aus Radošina (Němejcová-Pavúková – Bárta

1977). Ähnlicherweise datiert man auch die Schüssel aus Žlkovce (Obj. 55A/80), verziert am Rand mit sechs in regelmäßigen Abständen angebrachten Tierfiguren, vermutlich Abbildungen von Hund oder Pferd (Němejcová-Pavúková 1984, 117, obr. 25).

Aus typologischer Sicht ist die Tierplastik der Boleráz-Stufe eher robust und sie sollte keinem ästhetischen Zweck dienen. Deswegen sind die Imitationen von der Realität oft ziemlich entfernt und den Nachdruck legte man eher auf Symbole verständlich für die zeitgenössische Population. Die behandelte Plastik aus dem jüngsten Abschnitt der Badener Kultur dagegen ist aus technologischer Sicht auf angemessener Ebene, die anatomischen Details repräsentieren eine getreue Reflexion der Eigenschaften von nachgeahmten Tieren. Das Beobachtungsvermögen und die künstlerische Begabung des naiven Künstlers gelangten im Prozess der Schöpfung mehr in den Vordergrund. Zum Schluss muss man aber konstatieren, dass die zoomorphe Plastik aus Spätbadener Siedlungen in typologischer und künstlerischer Hinsicht näher zu der vergleichbaren altbronzezeitlichen Plastik steht (Marková 2001, obr. 2: 1–11) als zu den Funden der Boleráz-Gruppe. Analogien zu den Tierplastiken aus Stránska finden wir jedoch in den Spättripolje-Siedlungen von Wolhynien in der Ukraine, z. B. Kostjanec - Listvencina (Peleščišin 1998, Abb. 7: 4).

Die Wiederbesiedlung von Bergregionen der Mittel- und Ostslowakei und von anliegenden Gebieten Ungarns, insbesondere in der Endstufe der Badener Kultur, repräsentieren vor allem die Höhensiedlungen des Horizontes Ózd – Piliny. Man kann sie in erster Reihe mit Intensivierung der Zucht von Wirtschaftstieren, vor allem Schafen, in Zusammenhang bringen. Einer der Impulse für Beschleunigung des ökonomischen Wachstums war vermutlich auch die Domestikation und Zucht von einer neuen Schafrasse mit hochwertigerer Wolle, die ursprünglich im Nahosten durch Mutation gezüchtet worden ist und zu uns gerade in der behandelten Periode gelangte (Maran 1998, 516). Die längere und dichtere Schafwolle ist immer mehr als der Rohstoff für Textilherstellung verwertet worden, was am Ende auch in einem unglaublichen Anwuchs an tönernen Spinnwirteln (Tab. 3: 5; 6: 4) und Spulen in den untersuchten Spätbadener Siedlungen zum Ausdruck kam. Die Endprodukte der Wollverarbeitung wurden vermutlich auch zum Objekt des Austauschhandels zwischen der obengenannten Population und deren naher sowie entfernterer Umgebung. Als direkte Belege dieser Aktivität kann man u. a. auch die schnurverzierten Scherben betrachten, die zweifellos fremder Herkunft sind (Tab. 5: 1).

*PhDr. Gabriel Nevizánsky, CSc., Archeologický ústav SAV, Akademická 2,
94901 Nitra, Slovenská republika
nraunevi@savba.sk*